

AHMED CEMAL KÖPRÜLÜ

(19 Mayıs, 1893 — 1 ŞUBAT, 1979)

FEVZİYE TANSEL

Memleketimiz, Alman edebiyatını çok iyi bilen, bu dilde yazılmış Türk ve İslâm medeniyetiyle ilişkisi bulunan ilim ve san'at eserlerinin en değerli, en çok ün kazanmış olanlarını seçen, ömrü boyunca bunları Türkçe'mize çevirerek kültür hazinemize epeyi eser kazandıran A. Cemal Köprülü de, 1979 yılı başından bu yana, artık bizlerden uzak, bir başka dünyâya göçmüş bulunuyor.

Cemal Köprülü'yü önce, İstanbul Kız Lisesi'nde öğrenci bulunduğum yıllarda görmüştüm. Görmüştüm diyorum; benim okuduğum sınıflarda yabancı dil İngilizce olduğundan hocam olmadı. O, Almanca dersi okutmakta idi. Tanışmamız Hoca'm Fuad Köprülü aracılığıyla 1936 yılına rastlar: Fuad Köprülü'nün *Ülkü* dergisinin müdürü bulunduğu sırada (Eylül, 1936—Ağustos, 1941), Cemal Köprülü'nün—yazdıklarını içine alan aşağıdaki bibliyografya listesinden anlaşılacağı üzere—bu mecmuada epeyi terceme, birkaç da te'lif yazısı neşredilmiştir. Bu yüzden, derginin Ulus'ta Koçak Han'daki idârehânesine akşamları sık-sık gelirdi. Her ayın birinde altı forma olarak yayımlanan *Ülkü*'nün yazı işlerini idâre etmekte olduğum için, dergide eserleri basılan her yazar gibi, matbaa provalarının tashihi, v.b. dolayısıyla Cemal Köprülü ile de görüşürdük. Onunla yakın dostluğumuz, Fuad Köprülü'nün Ford vakfı'nın ve Harvard Üniversitesi birleşik programı gereğince bu üniversitede Türk tarih ve edebiyatı üzerinde araştırmalarda bulunmak için da'vet edildiği Amerika'dan Ankara'ya dönüşünden (2 Temmuz, 1959) sonra başlar. Fuad Köprülü o yıllarda *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, İslâm Medeniyeti Tarihi, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, v.b. eserlerinin basımıyla uğraşıyordu; *İslâm Medeniyeti Tarihi*'ne yaptığı yeni ilâvelerin âit buldukları yerlere konulmasında, *İlk Mutasavvıflar*'ın dil bakımından sâdeleştirilmesinde, matbaa provalarının tashihiinde kendisine yardımcı olmağa çalışıyordum. Bu işleri haftada iki-üç gün

Türk Tarih Kurumu'nda, veyâ Atatürk Bulvarı'ndaki kendi evinde sürdürüyorduk. Cemal Köprülü, Meşrûtiyet Caddesi'nde kiracı olarak yerleştiği apartıman dâiresinden, on-onbeş dakika yürüyerek, Fuad Köprülü'nün evine sık-sık geliverirdi. Onun gelişi bir bakıma dinlendirici oluyordu; çalışması bırakıyorduk; bu arada, Fuad Köprülü ile siyâsî, ilmî, memleketimizin türlü mes'elelerine ilişik konuşmalarına pek çok def'a tanık oldum; kendisini daha yakından tanıma imkânını buldum. Hoca'mın ölümünden doğan müşterek acımız, bu dostluğu daha da pekiştirdi.

Cemal Köprülü, yanılmıyorsam, 1970'de, evini İstanbul'a nakletti. Erenköy'ünde kiracı olarak birkaç ev değiştirdikten sonra, iki yıl kadar önce, biricik kızları Ayşe Çakmaklı'nın aynı semtteki evine eşi Nazlı Hanım'la yerleştiler. Dostluğumuzu mektuplaşma yoluyla sürdürmeğe çalıştık. Ankara'ya hemen her gelişinde, kendisini ötedenberi tedâvi eden, kalb uzmanı doktorunun muâyenehânesine gitmeği ihmâl etmeyen Cemal Köprülü, dostlarını da görmekten İstanbul'a dönmezdi; aradıklarının başta gelenlerinden biri, içten bağlı olduğu, çalışkanlığından takdirle bahsettiği, dostluğuna güvendiği Türk Tarih Kurumu Genel Müdürü sayın Uluğ İğdemir'di. Bu arada bizi de unutmuyordu; kitaplığında bulunmanın kendisini dinlendirdiğini söylerdi. Servet-i Funûncular'dan ba'zılarını, *Fecr-i Âtîciler*'in, Millî Edebiyat devri mensuplarının hemen hepsini şahsen ve eserleriyle yakından tanıyordu. Süleyman Nazif, Celâl Sâhir, Mehmed Rauf, Ömer Seyfeddin, Yayha Kemal, Sâdık Vîcdânî, daha birçok şahsiyetler hakkında dile getirdiği hâtıralarını zevkle dinler, yeni birşeyler de öğrenirdim. Ziya Gökalp'in sohbetlerini de epeyi dinlediğini, *Yeni Mecmua* yazarlarının Büyükada'da toplandıkları zaman yürüyüşe de çıktıklarını, sağ ve solunda üç-beş kişi bulunan Gökalp'in bu yürüyüşler sırasında, bir konferans verir gibi, yol boyunca hep felsefe, sosyoloji, ahlâk, v.b. ilim dallarında, kendi çalıştığı mes'eleler üzerinde durmadan konuştuğunu, dinlemekten yorulanların öndeki, arkadaki gurupa katıldıklarını, onların yerini başka arkadaşlarının aldığını, anlaşılamayacağına inandığı bir muhitte ağzını bıçak açmayan Gökalp'in böyle bir çevre bulunca, etrafındaki dinleyenler değişse de, konuşmasına hiç usanmadan devâm ettiğini anlatmıştı. Cemal Köprülü'den, böyle hâtıralarını canlandığı günlerden birinde, Köprülü Mehmed Paşa soyundan gelen âlim, ressâm, şâirler üzerinde çalıştığım için, kendisinin hayat çizgisini

lutfen kısaca yazıp bana vermesini recâ etmiştim; aşağıdaki biyografisini bu isteğim dolayısıyla yazıp, 20 Kasım, 1971'de bana vermişti:

“1893/1309'da (19 Mayıs) İstanbul'da doğdum. Babam¹, Bâb-ı 'Âli Terceme Kalemi Mümeyyizi idi; anam Ferdâne.. İlk tahsilime Ayasofya Rüşdiyyesi'nde başladım; orta tahsilime Mercan İ'dâdîsi'nde devâm ettim; Yüksek tahsilimi de İstanbul Dârü'l-Funûnu Edebiyat Fakültesi'nde tamamladım. Birinci Dünyâ Harbi'nde (1914) İhtiyat Zâbit Vekili olarak harbe iştirâk ettim; Çanakkale'de yaralanarak Tophâne'de çalıştırıldım. Terhisimi müteâkıb Hâriciyye Nezâreti Terceme Kalemi'ne bi'l-ımtihan girdim. Oradan, İstanbul Dârü'l-Funûnu İlahiyât Fakültesi'ne Almanca öğretmeni oldum; dersimin lağvi üzerine Galatasaray Türkçe ve Almanca hocalığına, İstanbul Kız ve Erkek Liseleri'ne ta'yin ve nakledildim. Daha sonra Ankara'ya Gâzî Terbiye Enstitüsü'ne evvelâ Almanca Muallimi, sonra da Garb Edebiyatı hocalığına geçtim ve oradan da ilâve memuriyet olarak Ankara Fen Fakültesi Almanca hocalığını da yaptım. 1949'da Emekli'ye ayrıldım. Nihâyet Dokuzuncu ve Onuncu Devre Edirne Millet Vekilliği'ne seçildim².

“Almanca, Fransızca, İngilizce ve Fars dillerini az-çok bilirim; bu dört dilde de ilmi eserleri okuyup anlayabilirim. Almanca-Türkçe bir *Lugat* kitabım var. Orta ve Lise okulları için altı *ders kitabı*'nın müellifleri arasındayım. *Türkiyât Mecmuası* için bir hayli terceme

¹ Cemal Köprülü'nün babası Mehmed Nâfiz Bey, Köprülüzâde İsmâil Afif Bey'in torunu, Fuad Köprülü'nün babası Fâiz Bey'in ağabeyidir. Nâfiz adıyla, Edouard Driault'dan dilimize çevirdiği *Şark Mes'elesi*, *Bidâyet-i Zuhûrundan Zamânımıza kadar* adlı bir eseri de vardır (İst., 1328, Muhtâr Hâlid Kitaphânesi, 512 s.). Fuad Köprülü'nün, amcası Nâfiz Bey'e bu eserin terceme olunmasını tavsiye ettiğini, kitabın başında yer alan *Nâşir'in İfâdesi* adlı, Ahmed Muhtâr imzâlı önsöz'ün de onun tarafından yazıldığını söyleyen C. Köprülü eserin kitaplığımızda bulunmadığını sandığından bu önsözü yazıp bize getirme zahmetine de katlanmıştı.

² 1947'de Millî Kütüphâne Yardım Derneği kurucuları arasında bulunan C. Köprülü'nün, Demokrat Parti Müşterek Haysiyet Divânı'nın 18 Mayıs, 1956'daki toplantısında, “Parti tesânüdünü bozucu, fesadkârâne mâhiyette faaliyetinde bulunduğuna gerekçesiyle *Parti Tüzüğü*'nün 24'üncü maddesine göre Parti'den ihrâcına mevcûdun ittîfâkiyle karar,, verilmiştir (19 Mayıs tarihli birçok gazete-lerde bu tebliğ yayımlandığı gibi, daha önce ve sonraki tarihlerde çıkanlarda da bu hâdise hakkında epeyi neşriyât vardır). Sonraları, Fuad Köprülü ve arkadaşlarının 18 Aralık, 1961'de resmen kurdukları, Demokrat Parti gibi liberal bir program ta'kibedecek olan Hür Demokrat Parti'ye de katılmıştır.

eserler neşrettim. Bu arada *İran Mogolları Tarihi*'ni, Babinger'in *Simav-nalı Bedreddin*'ini, Goethe'nin *Wilhelm Meister*'ini, Ranke'nin beş cilt (on kitap) *Alman Tarihi Reform Devri*'ni, Metz'in *İslâm Rönesansı*'nı, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*'ni (Yazarı: Gotthard Jaeschke), daha bir hayli eser terceme ettim.,,

Cemal Köprülü'nün isteğimizi yerine getirerek yazıp bize ver-diği bu hayat çizgisi, kendisini ma'nen yaşatacak eserleri bakımın-dan epeyi eksiktir. *Cumhuriyet*'teki *Günün Mevzuları—Bu Buhran Devresinde Tutmamız İçâbeden Yol* (Aralık, 1955) adlı yazısından anla-şılacağı üzere ve başka gazetelerde de *Üniversite Muhtâriyeti*; *Dinin Si-yâsete Âlet Edilmesi Tehlikelidir* başlıklı, memleketimizin günlük türlü mes'elelerine ilişik yazılarını bir yana bırakarak bu eksikleri tamamlamağa çalışacağız. Aşağıdaki bibliyografyalardan I'ncisinde der-gilerde yayımlanan hemen-hemen hepsi ilmî yazılarının; II'ncisinde ise kitaplarının listesini vermiş bulunuyoruz.

I.

Nefs San'atlar — *Türk San'atı*, Heinrich Glück, Almanca'dan müretcimi Ahmed Cemal, *Yeni Mecmua*, c. III., nu. 59, 60; 29 Ağustos, 5 Eylül, 1918, s. 129-32; 149-52. Sonunda mâ-ba'di var deniliyorsa da, mecmuanın 12 Eylül tarihli 61'inci sayısında, Fuad Köprülü'nün, *geçen sayıdaki makâlelere zeyl* kaydıyle, Nefs San'at-lar—*Türk San'atı* başlıklı yazısı vardır (S. 169-172).

Şark Edebiyatı—XIX'uncu Asırda İran Edebiyatı, Alexander von Kégl'dan ter-ceme, Köprülüzâde Ahmed Cemal, *Dergâh mec.*, nu. 6, 5 Temmuz, 1337 (1921), s. 83-86.

Eski Türkistân Halk Edebiyatı, Professor Karl Brockelmann, Mütercimi Köp-rülüzâde Ahmed Cemâl, *Dârü'l-Funûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene 3, nu. 2-3, Ağustos—Teşrinievvel, 1339 (1923), s. 109-48.

Es-Selâmî'nin Risâletü'l-Melâmetiyyesi, Richard Hartmann, Mütercimi: Köp-rülüzâde Ahmed Cemal, *Dârü'l-Funûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, Sene 3, nu. 6, Nisan—Mayıs, 1340 (1924), s. 277-322.

Orta-Asya'da Mogol Futûhâtına kadar Hristiyanlık, "W. Barthold, Rudolphe Stübe tarafından 1901'de neşredilen Almanca tercemesinden Türkçe'ye nakledil-miştir, Mütercimi: Köprülüzâde Ahmed Cemal.,; *Türkiyât Mecmuası*, c. 1., Ağustos, 1925, s. 47-100.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşekkülü Mes'alesi, Frédéric Giese, "Alman *Şark Mecmu-ası*'nın Sâmiyât ve teferruâtına müteallık olan kısmının ikinci cildinin ikinci numarasında neşr ve Köprülüzâde Ahmed Cemal Bey tarafından terceme edilmiştir.,; *Türkiyât Mecmuası*, aynı cilt, s. 151-71.

Şarkî Türkistân'ın Mâzisine dâir, Wilhelm Thomsen, "Ungarische Jahrbücher, Band v., Heft 1., 1925'de neşredilen bu makâle Köprülüzâde Ahmed Cemal Bey tarafından terceme edilmiştir.,; *Türkiyât Mecmuası*, c. 11., 1926, s. 33-59.

Orta-Asya'da İslâmiyet'in İntişâr Etmediği Zamâna âid Bir Âbide, Wilhelm Barthold, "Asia Major mecmuasının ikinci cildinin birinci cüz'ünde (1925) intişâr etmiştir; Köprülüzâde Ahmed Cemal Bey tarafından terceme olunmuştur.,; aynı mec., aynı cilt. s. 69-74.

San'at Bahisleri—*Osmanlılar'da Mi'mârf*, Heinrich Glück, Mütercimi: Köprülüzâde Ahmed Cemal, *Hayat* mec., c. 1., nu. 11, 10 Şubat, 1927, s. 209-21.

Küçük-Asya'da Selçuk San'atı, Heinrich Glück, Mütercimi: Köprülüzâde Ahmed Cemal, aynı mec., c. 1., nu. 23, 5 Mayıs, 1927, s. 449-53.

San'at Tarihi—*İslâm Hamamının Menşe' ve Tekmülü*, Heinrich Glück, Mütercimi: Köprülüzâde Ahmed Cemal, *Türk Yurdu* mec., c. v., nu. 27, Mart 1927, s. 269-79.

Notlar ve İktibaslar—*Sümerler'de Gamalı Haç Sembollerinin İnkişâfı*, *Ülkü* mec., c. vii., nu 42, Ağustos, 1936, s. 457-59. "Berlin Üniversitesi profesörlerinden Dr. Eckhard Unger tarafından *Forschung u. Fortschritt* mecmuasında çıkan bu yazıyı, Sümer ve Şark medeniyeti etrafında bir araştırma mâhiyetinde gördüğümüz için tercemesini neşrediyoruz., notu verilmiştir.—*Büyük Şehir ve Köy Mes'elesi*, a.y., s. 459-60. Bu yazının başında, büyük şehirlerin köylerin zararına gelişmesi, bunun köylerde insan kaynaklarını kemirmesi Avrupalılar'ın son zamanlarda üzerinde sık-sık durdukları mes'elelerden olduğu, bu yüzden, o günlerde Avrupa'da, daha çok Alman basınında yer alan fikirlerin kısaltılarak yazıldığı kaydedilmiştir.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Ticâret, *Ülkü* mec., c. viii., nu. 43, Eylül, 1936, s. 11-23. "Prof. A. Metz'in *Die Renaissance des Islams* adıyla, 1922'de çıkan meşhur ve ehemmiyetli kitabından terceme edilmiştir, notu verilmiştir. Tefrika sûretiyle yayımlanan bu eserin, ilmin muhtelif dallarında çalışan araştırmacılar için faydalı olacağı düşüncesiyle mecmuanın muhtelif sayılarındaki tercemelerini ayrı ayrı göstermiş bulunuyoruz:

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Sanâyi, *Ülkü* mec., c. viii., nu. 44, İlkteşrin, 1936, s. 99-107.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Nehir Yolları, a.y., nu. 46, Birincikânun, 1936, s. 253-58.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Mâliye, a.y., c. viii., nu. 47, İkincikânun, 1937, s. 383-91.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Mâliye, a.y., nu. 48, Şubat, 1937, s. 453-63.

Notlar ve İktibaslar—*Garb'in İlk Tarihçileri*, *Ülkü* mec., nu. 48, Şubat, 1937, s. 472-75.

Türkler ve Şimâli Asya San'atının Buz Devrindeki Menşe'i, Joseph Strzygowski, çvr. Cemal Köprülü—Nusret, *Ülkü* mec., c. ix., nu. 49, Mart, 1937, s. 11-25.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Mâliye, *Ülkü* mec., c. ix., Mart, 1937, s. 49-55.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında İdâre Teşkilâtı, Ülkü, c. ix., nu. 50, Nisan, 1937, s. 121-31.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hukuk Meslekleri, Ülkü, c. ix., nu. 52, Haziran, 1937, s. 274-84.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hukuk Meslekleri, a.y., nu. 54, Ağustos, 1937, s. 415-425.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Kara Yolları, a.y., c. x., nu. 55, Eylül, 1937, s. 25-35.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Şehircilik, a.y., nu. 56, Birinciteşrin, 1937, s. 129-35.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Eyâlet ve Şerâfet, a.y., nu. 57, İkinciteşrin, 1937, s. 217-24.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hıristiyanlar ve Yahûdiler, a.y., nu. 58, Birincikânûn, 1937, s. 349-55.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hıristiyanlar ve Yahûdiler, a.y., nu. 59, İkincikânûn, 1938, s. 434-40.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hıristiyanlar ve Yahûdiler, a.y., nu. 60, Şubat, 1938, s. 493-503.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Deniz Nakliyyâtı, Ülkü, c. xi., nu. 61, Mart, 1938, s. 10-20.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Bayramlar, a.y., nu. 62, Nisan, 1938, s. 102-11.

Bibliyografya—Herbert Melzig, Atatürk, Türkiye'nin Düşmesi ve Kalkınması, Societ ä-Varlag, Frankfurt, 350 sayfa, 16 resim, a.y., nu. 62, Nisan, 1938, s. 184-87.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Köleler, a.y., nu. 63, Mayıs, 1938, s. 216-24.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Saray, a.y., nu. 64, Haziran 1938, s. 311-22.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Vezirlere dâir, a.y., nu. 65, Temmuz, 1938, s. 395-400.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Vezirler, a.y., nu. 66, Ağustos, 1938, s. 309-15.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Vezirlere dâir, Ülkü, c. xii., nu. 67, Eylül, 1938, s. 3-10.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Devlet, a.y., nu. 68, İlkteşrin, 1938, s. 109-14.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Âdetler, a.y., nu. 71, İkincikânûn, 1939, s. 435-42.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Âdetler, a.y., nu. 72, Şubat, 1939, s. 489-98.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Âdetler, Ülkü, c. xiii., nu. 73, Mart, 1939, s. 71-8.

Romantik ve Klasik hakkında Bir Hulâsa, Kalem mec., nu. 10, 1 Mart, 1939, s. 155-59.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Yaşanan Hayâta dâir, a.y., nu. 74, Nisan, 1939, s. 114-21.

San'at—XVI-XIX'uncu Asırlarda Saraylardaki San'at ve San'atkârlar, Osmanlılar'ın Avrupa San'atı için Olan Ehemmiyeti, Heinrich Glück, Almanca'dan çevr., a.y., nu. 75, Mayıs, 1939, s. 199-207.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Yaşanan Hayâta dâir, a.y., nu. 75, Mayıs, 1939, s. 257-64.

San'at—XVI-XVIII'inci Asırlarda Saraylardaki San'at ve San'atkârlar, Osmanlılar'ın Avrupa San'atı için Ehemmiyeti, a.y., nu. 76, Haziran, 1939, s. 301-11.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Yaşanan Hayâta dâir, a.y., nu. 77, Temmuz, 1939, s. 433-44.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hükümdârlar, a.y., nu. 78, Temmuz, 1939, s. 487-96.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Hükümdârlar ve Âlimler, Ülkü, c. xiv., nu. 79, Eylül, 1939, s. 28-32.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Âlimler, a.y., nu. 80, Birinciteşrin, 1939, s. 115-22.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Âlimler, a.y., nu. 81, İkinciteşrin, 1939, s. 242-50.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Filoloji ve Edebiyat, a.y., nu. 82, Birincikânûn, 1939, s. 353-59.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Edebiyat, a.y., nu. 83, İkincikânûn, 1940, s. 407-13.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Edebiyat, a.y., nu. 84, Şubat, 1940, s. 549-52.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Şiir San'atı, Ülkü, c. xv., nu. 85, Mart, 1940, s. 59-64.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Şiir San'atı, a.y., nu. 86, Nisan, 1940, s. 129-36.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Şiir San'atı, a.y., nu. 87, Mayıs, 1940, s. 217-222.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında İstihsâl, a.y., nu. 88, Haziran, 1940, s. 340-46.

Ortazaman Türk—İslâm Edebiyatında İstihsâl, a.y., nu. 89, Temmuz, 1940, s. 427-35.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında İstihsâl, a.y., nu. 90, Ağustos, 1940, s. 529-37.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Coğrafya, Ülkü, c. xvi., nu. 91, Eylül, 1940, s. 17-20.

Ortazaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 92, Birinciteşrin, 1940, s. 113-21.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 93, İkinciteşrin, 1940, s. 211-18.
Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 94, Birincikânûn, 1940, s. 354-61.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 95, İkincikânûn, 1941, s. 413-22.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 96, Şubat, 1941, s. 499-513.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, *Ülkü*, c. xvii., nu. 97, Mart, 1941, s. 25-31.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 98, Nisan, 1941, s. 105-10.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Din, a.y., nu. 99, Mayıs, 1941, s. 241-46.

Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Halîfeler, a.y., nu. 100, Haziran, 1941, s. 305-308.

Türk Milletlerinde Meşrûiyet Hakkı, a.y., nu. 101, Temmuz, 1941, s. 399-405, "Bu yazı Josef Deér'in *Heidnisches u. Christiches* adlı kitabının 1v'üncü bahsinin tercemesidir, notu verilmiştir. (Bu yazının başlığı, dergide, tertip yanlış olarak *Orta zaman Türk—İslâm Dünyasında Türk Milletleri'nde Meşrûiyet Hakkı*'dir. Ağustos sayısındaki devâmında düzeltilmiştir: S. 495).

Eski Macar Kırallığı'nda Müşrik ve Hristiyan Unsurlar, Josef Deér'den çvr., a.y., nu. 102, Ağustos, 1941, s. 495-504.

Eski Macar Kırallığı'nda Müşrik ve Hristiyan Unsurlar. a.y., 102'nci sayıya ek, s. 9-20.

XVI-XVIII'inci Yüzyıllarda Saray San'atı ve San'atçılarıyla Osmanlılar'ın Avrupa San'atları Bakımından Önemi, Heinrich Glück; çvr., *Belleten*, c. xxxii., nu. 127, Temmuz, 1968, s. 355-80.

Abū İshāk Kâzrûnî ve Anadolu'da İshâkî Dervişleri, Prof. Dr. Fuad Köprülü, Almanca'ya Çeviren: Paul Wittek. "Türkçe aslı bulunmadığından Almanca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir., *Belleten*, c. xxxiii., nu. 130, Nisan, 1969, s. 225-32.

M. Fuad Köprülü'nün Abū İshāk Kâzrûnî ve Anadolu'da İshâkî Dervişleri başlıklı yazısına *Ek—I*, Paul Wittek. Almanca'dan çvr., Cemal Köprülü. *Belleten*, c. xxxiii., nu. 130, Nisan, 1969, s. 233-34.

M. Fuad Köprülü, Abū İshāk Kâzrûnî ve Anadolu'da İshâkî Dervişleri başlıklı yazısına *Ek—II.*, W. Gaskel. Almanca'dan çvr., Cemal Köprülü, *Belleten*, c. xxxiii., nu. 130, s. 235-36.

*Fuad Köprülü'nün İlmî Şahsiyeti, Türk Kültüründeki Rolü ve bazı Hâtıratlar*³, *Türk Kültürü* mec., Yıl vii, nu. 81, Temmuz, 1969, s. 47-64.

³ Cemal Köprülü, amcası oğlu Fuad Köprülü'den üç yaş küçüktür. Çocukluklarından başlayarak, ilk ve orta öğrenimlerini her ikisi de Ayasofya Merkez Rüşdiyesi ile Mercan İ'dâdisi'nde tamamlamışlar, aynı dergilerde yazmışlar, siyâsî hayatları da at-başı olarak birlikte geçmiştir. C. Köprülü'nün *Türk Kültürü*'nde bu ve aşağıdaki hâtıraları bir bakıma kendi hayatını aydınlatmaktadır; asıl chemmiyeti, Fuad Köprülü'nün çocukluk, gençlik yıllarına, kendisini nasıl yetiştirmeğe

Cumhuriyetimizin 50. Yılı Vesilesiyle Josef Strzygowski ve Türk San'atı, Türk Kültürü mec., Yıl XII., nu. 139-41, Mayıs-Temmuz, 1974, s. 52-60.

Türk Medeniyet Tarihinin Kurucularından Fuad Köprülü (4 Aralık, 1890-28 Haziran, 1966), *Türk Kültürü* mec., Yıl xv., nu. 177, Temmuz, 1977, s. 36-42.

II.

Venedik Menba'larına nazaren Türk İmparatorluğu'nun Zuhuru Zamanında Şark Mes'elesi, Max Silberschimidt'den çevr., Köprülüzâde Ahmed Cemal, İst., 1930, *Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı*, nu. IX + 203 s.

Goethe, Johann, Wolfgan, *Wilhelm Meister'in Aktörlüğü, Rejisörlüğü ve Sahne Şairliği* (*Wilhelm Meisters Theatralische Sendung*). "Dr. Şükrü Atala ve Gâzî Terbiye Enstirüsü Garb Edebiyatı Öğretmeni Cemal Köprülü tarafından tercüme edilmiştir,, İst., 1942, Maarif Matbaası, xxxiii + 430 s.

Goethe, J. W., *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* (*Wilhelm Meisters Lehrjahre*), I., "Dr. Şükrü Atala ve Gâzî Eğitim Enstitüsü Garb Edebiyatı Öğretmeni Cemal Köprülü tarafından dilimize çevrilmiştir,, İst., 1943, Millî Eğitim Basımevi, 310 s.

Goethe, J. W., *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları* (*Wilhelm Meisters Lehrjahre*), II., "Dr. Şükrü Atala ve Gâzî Eğitim Enstitüsü Garb Edebiyatı Öğretmeni Cemal Köprülü tarafından dilimize çevrilmiştir,, İst., 1945, Millî Eğitim Basımevi, 330 s.

Goethe, J. W., *Wilhelm Meister'in Seyâhat Yılları* (*Wilhelm Meisters Wonderjahre*), "Dr. Şükrü Atala ve Cemal Köprülü tarafından dilimize çevrilmiştir,, İst., 1946, Millî Eğitim Basımevi, 421 s.

Goethe, J. W., *Wilhelm Meister'in Seyâhat Yılları* (*Wilhelm Meisters Wanderjahre*), II., "Bu eseri Cemal Köprülü ile Dr. Şükrü Atala dilimize çevirmişlerdir,, Ankara, 1949, Millî Eğitim Basımevi, 237 s.

Ranke, Leopold, *Reform Devrinde Alman Tarihi* (*Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*), I., "Bu eseri Cemal Köprülü dilimize çevirmiştir,, İst., 1953, Millî Eğitim Basımevi, LXIII + 391; 18 sayfa resim.

Ranke, Leopold, *Reform Devrinde Alman Tarihi* (*Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*), II., "Bu eseri Cemal Köprülü dilimize çevirmiştir,, İst., 1970, Millî Eğitim Basımevi, IV + 446 s.

Spuler, Berthold, *Iran Mogolları* (*Siyâset, İdâre ve Kültür, İlhanlılar Devri, 1220-1350*). "1939'da Leipzig'de basılmış olan nüshadan dilimize çeviren,, Cemal Köprülü, Ankara, 1957, Türk Tarih Kurumu Basımevi, VII + 579 sayfa; metin dışı 1 harita ve *İlhanlılar Soy Kütüğü*.

Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türkçeye Çeviren: Cemal Köprülü, Ankara, 1971, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XIV + 316 s.

çalışığına, yabancı dillerde yazılmış hangi eserleri okuduğuna dâir; ilmi çalışma tarzı, hocalığı, teşkilâtçılığı, muhtelif karakterleri, v.b. hakkında bilgiyi içine alma bakımındandır; Fuad Köprülü'nün ileride yazılacak ciddi monografileri için belli-başlı kaynaklardan birini teşkil edecektir.

Eski Türk San'atı ve Avrupa'ya Etkisi, "Yazanlar: J. Strzygowski—H. Glück ve Fuad Köprülü⁴, , Türkçe'ye Çeviren: Cemal Köprülü, İş Bankası Kültür Yayınları: 152, Ankara, b.t.y. (1974), Türk Tarih Kurumu Basımevi, xv + 205 + x1 s.

Türkçe—Almanca ve Almanca—Türkçe Langenscheidt Cep Sözlüğü, Birinci Kısım: Türkçe—Almanca, Yazan: Prof. Dr. Karl Steuerwald, Langenscheidt, Berlin-Münih-Zurih (*Langenscheidts Taschenwörterbuch*, Teil 1. Türkisch-Deutsch, von Prof. Dr. Karl Steuerwald, Langenscheidt. Berlin-München-Zürich, 1. Auflage) 1966, 551 s.

Türkçe—Almanca ve Almanca—Türkçe Langenscheidt Cep Sözlüğü. İkinci Kısım, Almanca—Türkçe, Yazan: Cemal Köprülü, Langenscheidt, Berlin-Münih-Zurih (*Langenscheidts Taschenwörterbuch*, Teil 11., Deutsch-Türkisch, Cemal Köprülü, Langenscheidt, Berlin-München-Zürich, 1. Auflage), 1966, 618 s.

Cemal Köprülü, Almanca ders kitaplarını hazırlayan hey'ete de dâhil bulunuyordu. Bu kitaplar, *Almanca Ders Kitabı* adıyla altı eserden meydana gelmiştir. Bu kitapların pek çok basımları üzerinde durmakta fayda görmüyoruz: bir-iki örnek göstermemiz de bu hususta fikir verebilir:

Lise Kitapları—*Almanca Ders Kitabı—V*. Yazanlar: Besim Gürmen, Cemal Köprülü, Dr. Kopf, Prof. Dr. Möller, Dr. Stern ve Prof. Steuerwald. Onikinci Basılış, İst., 1977, Millî Eğitim Basımevi, 72 s. (Millî Eğitim Bakanlığı Ta'lim ve Terbiye Kurulu'nun 20. IX. 1948 tarihli kararıyla ders kitabı olarak kabul edilmiştir).

Lise Kitapları—*Almanca Ders Kitabı—IV*. (Aynı hey'et tarafından yazılmıştır). Yirmialtıncı Basılış, İst., 1978, Millî Eğitim Basımevi, 66 s.

Biribirini tamamlayan bu altı eserden, yalnız liselerde değil, günümüzde, orta dereceli okullar dışında Eğitim Enstitüleri'nde, Konservatuarlar'da da faydalanıldığını bu dersi okutanlardan öğrenmiş bulunuyoruz.

Cemal Köprülü'nün pek azı te'lif, çoğu Almanca'dan dilimize çevirdiği yazıları, yukarıdaki bibliyografya listelerinin ilkinden anlaşılacağı gibi, sırasıyla, *Yeni Mecmua*, *Dergâh*, *Dârü'l-Funûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Türkiyât Mecmuası*, *Hayat*, *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *Kalem*, *Belleten*, *Türk Kültürü*'nde, o devirlerin başlıca şâir ve hikâyecilerini, ilim ve fikir adamlarını çevresinde toplayan dergilerde yayımlanmıştır. Şâirliği de vardır; bunların hiçbirini yayımlanmış değildir. *Sevdâ Masalı* adlı, mensnevî şeklindeki uzunca hikâyesiyle, *Kahkaha*, *Dün ve Bugün*, *Gönül*, *İbret*, *Aşka Fantezi*, *Bu Kadeh*, *Kınalı'da: Öğleyin Bir Hâtırâ* başlıklı şiirlerini 1971 Aralık'ında bize vermişti. Bunlar, tabiat güzelliklerinin de yer-yer canlandırıldığı hissi şiirlerdir. Çoğu

⁴ İş Bankası'nın yayımlarını içine alan listede bu kitabın Fuad Köprülü tarafından hazırlandığı kaydedilmiştir; aynı yanlış, hakkındaki çok sathî radyo konuşmalarından birinde, hayat çizgisine âit bazı yazılarda da tekrarlanmıştır.

Hece vezniyledir; Arûz'u da başarıyla kullanabildiği görülür. Yalnız birinin, *Yahya Kemal'e Nazîresi*'nin altında 16 Temmuz, 1955 tarihi vardır. Farsca eserleri okuyup anlayabildiği gibi, bu dilde yazmağı da denemiştir; bize vermiş bulunduğu el yazısıyla san'at denemeleri arasında *Hikâye-i İbrâhim Edhem* ile, İstanbul-Ankara yolculuklarından birini canlandırdığı, Farsca ve Türkçe birkaç beyti içine alan seyahat hikâyesi de bulunmaktadır.

Cemal Köprülü'nün yukarıda kaydettiklerimiz dışında, basımını tasarladığı eserleri de vardır. Ankara'dan İstanbul'a taşındıktan sonra bize gönderdiği mektuplarından aldığımız aşağıdaki cümleleri, bunlardan başka, onun ma'nevî hayatını da az-çok aydınlatmağa yarayabilir :

“..... Zamânımın daraldığını gördükçe bana yeni bir şevk geldi, toparlanmak istedim. Eski *radio konferansları*'mı bir-araya getirerek küçük bir kitap hazırlamak istiyorum. Klasikler içinde vaktiyle neşredilen *Wilhelm Meister*'in yeniden basılması için İsmet Parmaksızoğlu'na yazdım. Tarihçi Ranke'nin eserlerinin mâ-ba'dini yazmak için imkân aramak istedim; kitabı ne zaman çıkaracaklarını sordum. Ayrıca Goethe'ye âit notlarımı yazmakta devâm ediyorum. Bir-ara, Goethe'nin *Faust*'unu manzûm olarak terceme edeyim dedim; çok güç, hele benim için hiç de kolay değil! Şâirlik kudretim hiç yok, ancak kâfiyeleri ihmâl ederek az-çok manzûm hâle getirmek mümkün olabiliyor; tabî'i, bu bir denemeden ibâret. . Ancak, mensûr olarak yazmak pek o kadar güç değil. Bu işe de hoş vakit geçirmek kabîlinden sırası geldikçe eğiliyorum,, (14 Kasım, 1972).

“.....Diyânet İşleri'nden *İslâm Rönesansı* geldi. Kitabın gelmesiyle berâber kesif faâliyyetim de başladı. Tabî'i yaş icâbı eskisi gibi çalışmıyorum. Eskiden sekiz saat fâsılasız çalışırdım; şimdi fâsılasız ancak üç saat çalışabiliyorum. Buna da şükür.. Bu mesâim yine iki def'ada, sabah ve akşam altı saati buluyor..... Yürümek bana şart, onu ihmâl etmiyorum; yürürsem, yine ciddî mesâiye dönmek mümkün oluyor,,; “.....Düşündüm, benim, radyoda yıllarca önce söylediğim (*Halkevleri'nde konferanslar*'ımı toplayayım, dedim. Bakalım, onun herhangibir yerde, bir kitapçı tarafından neşrini mümkün kılabilir miyim! Bunların hepsi pek küçük bir kitap olacağı için, neşrolunmamış ba'zı yazılarımı da koyacağım; fakat şimdi bu mesâimi muvakkaten kestim. *İslâm Rönesansı* müsveddelerini

tashihle uğraşıyorum. İkinci bir kitap olarak, vaktiyle Rahmetli Ağabey'im vâsıtasıyla *Türkiyât, Ülkü ve Yeni Mecmua*'da çıkmış olan en eski Türk mi'mârisine âit, Viyana Şark San'at Enstitüsü Müdürü Strzygowski'nin ve onun muâvini ve talebesi Heinrich Glück'ün yazılarının tercemelerini çıkarmak istedim,,; "... Ranke'nin *Reform Tarihi*'nin üçüncü cildi; bu da H....'de; ta'tilde bakacağını söylemişti, ondan da bir haber yok henüz.. Dördüncü olarak garibdir ki, ümidimi kestiğim *İslâm Rönesansı* var; şimdilik en müsbet olanı da bu.. Ara-sıra saçma-sapan manzûmeler yazıyorum; çünkü *Faust*'u manzûm olarak işlemeğe yeltendim,, (10 Eylül, 1973).

".....Çok şükür ki yaradılış i'tibârıyla hiç karamsar değilim. Kitaplarımdan umduğum neticeleri alamadım. Diyânet İşleri Başkanlığı'ndaki kitabın çıkıp-çıkmadığından bile haberdâr değilim. Kitap basılıyordu. Ben de, matbaaya gitmek üzere olan kısımlarını tashih ediyordum. Tashihler bittikten sonra bana eski hisabtan bakıyye birkaç bin lira gönderildikten sonra artık hiçbir haber alamaz oldum. Millî Eğitim, daha doğrusu Kültür Bakanlığı'ndan Ranke'nin *Reform Tarihi*'nden de müsbet bir haber alamadım. İştitiğim, eğer doğru ise, üzerinde evvelce çok durulmuş olan kitabın, tercemesi dolayısıyla, kitabın esaslı sûrette tedkikten sonra ele alınması münâsip görülmüş. Bunu haber alınca, kitabın tedkikini üzerine alan Y.... Bey'e, bende mevcut üçüncü nüsha üzerinde tashihler yaparak, mevcut bir-iki hatâyı ve anlaşılmayan ba'zı cümleleri düzelttikten sonra kendisine gönderdim,, (21 Mart, 1974).

".....Diyânet İşleri'ndeki kitap için,,; "... bana verdiği bilgiye inanmak câizse, kitapta şi'ilik lehinde kısımlar varmış. Bu duyulmuş, etrafta infi'âl uyandırmış. Kitabı mütehasıs bir zâta havâle etmişler. O zât, kitabın ba'zı yerlerine bir reddiyye yazacakmış; hattâ bu yüzden, basılan beş-altı forma imhâ edilmiş; ve'l-hâsıl kitap daha birtakım sebeplerin de inzimâmı ile, beş-altı aya kadar çıkarılacakmış. Parasını on lira üzerinden tamamladılar; "va'dettiklerini yapmadılar. Ben, maddî hususlardan çoktan vaz geçtim. Kitabın çıkarılmasını recâ ettim,,; "...Kültür Müsteşarlığı'ndaki *Ranke'nin kitabı*'na gelince, kitap rafa konmuş, öylece duruyor. Baştan-başa kepâzelik.. Artık söylenecek söz yok! Kitapları şimdilik yine durdurmuşlar, bakmıyorlarmış!,, (9 Kasım, 1974).

"Uluğ İğdemir vâsıtasıyla İş Bankası tarafından çıkarılan Türk Mi'mârisi'ne âit kitabın baskısı tamamlandı,,; "*Reform Tarihi*'ne

gelince, İsmet Parmaksızoğlu'ndan aldığım mektupta: kitabın okunması için başka bir zâta vermişler, sözde çabuk okuyacak imiş. Diyânet İşleri'ndeki *İslâm Rönesansı*'na gelince, o da gûyâ, Şi'iler hakkında yazılan senâtkârâne sözlerden dolayı çıkamıyor. Reddiyyesi için, isim vermedikleri bir zâta havâle etmişler. Sözler biribirini tutmuyor. Fakat elden ne gelir ki. . Bu memlekette herşeye tehammül gerek,,; “Bu günlerde *humanizm* hakkında ba'zı yazılar hazırladım. Mümkün olursa, bir kitap hâlinde çıkarmak istiyorum; fakat nerede ve nasıl, bunu bilemiyorum. Bu yazı serisini faydalı buluyorum; fakat kim neşreder! Sağcılar'a verseniz, solculukla suçlar; Solcular'a verseniz, sağcılar suçlar. Hulâsa, öyle bir devirde yaşıyoruz ki, kımlandanmak ihtimâli yok. . Bizim de faâliyetimiz bu yolda köstekleniyor. Bir taraftan da, *Ranke'nin kitabı*'nın son cildini tercemeye çalışıyorum,, (10 Ocak, 1975).

“ Almanca iki ciltlik *Goethe'ye âit bir kitab*'ın (350 sayfa), üçyüz sayfasını, kafamı zarûri olarak kitap konusuna temerküz edebildiğim için yazabildim,,; “Diyânet İşleri'ndeki *İslâm Rönesansı*, beş-altı forma basıldıktan sonra durduruldu. Sözde kitabın müellifi Şi'ilik'in senâsında bulunmuş.,,; “Benim yıllardanberi baş derdim olan meşhur Tarihçi Ranke'nin *Reform Tarihi*'nin v-vı'ncı kitapları bir cilt hâlinde bir türlü çıkmıyor. Raflarda tozlanıp duruyor. Kaderimiz böyle: Bu dünyâdan ayrılırken gâlibâ neşredilmemiş bir hayli yazım kalacak!,, (15 Kasım, 1975).

“Çalışmalarına gelince, Goethe'ye âit çok güzel bir kitabın birinci cildini tamamladım; ancak, makine ile yazarken i'tinâlı hareket ettiğim için çabuk yürümüyor amma ay sonunda biteceğini sanıyorum. Elde hazır bulunsun, ne yapacağımı bilemiyorum,, (11 Aralık, 1975).

Cemal Köprülü'nün yayımlanmış eserleri dışında, mektuplarından aldığımız yukarıdaki metinlerden anlaşıldığı üzere, neşrini tasarladıkları da vardır: *Radio konuşmaları*'nı, neşredilmemiş makâlelerini de ekleyerek ve *Humanizm* konusundaki araştırmasını birer kitap hâlinde bastırmağı düşünüyordu. *Goethe'ye âit kitab*'ının birinci cildini bitirmiş, daktilo ile de yazıp basıma hazırlamıştı. *Faust*'u nazmen dilimize çevirmeğe çalışmakta idi. Mevcûdu tükenen *Wilhelm Meister*'in yeni baskısının yapılması faydalı olacağını umuyordu. Onu, ömrünün son yıllarında üzen şeylerden biri de, *Alman Tarihi Reform Devri*'nin

tedkik için elden-elden devredilmesi, 1946, 1970'de iki cildi basılan eserin v-vi'nci kitaplarının basım izni bir türlü çıkarılmayıdır. Bir yazarın, gazete ve dergilerdeki edebiyat üzerine pek de mühim olmayan, "Bizde tiyatro tenkidi Nurullah'la başladı,, v.b. epeyi bilgi yanlışlarını da içine alan makâlelerini, ondan çok daha mühim fikir adamlarımız varken, Çağdaş Türk Yazarları Makale Serisi'nin 1 numaralı olarak 1969'da 628 sayfalık bir kitap hâlinde, v.b. eserleri basmak gafletinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'ndan, çok daha yararlı bu eserin basımı beklenemezdi. Böyle de olsa, yaradılışca kötümser olmayan Cemal Köprülü, Bakanlık'ın raflarına yerleştirilen Ranke'nin eserinin v-vi'nci bölümlerinden geri kalanını da dilimize çevirmeğe, kitabı tamamlamağa çalışıyordu. Onun baş derdi olan bir başka kitabı ise, basımına Diyânet İşleri Bakanlığı'nca karar verilen, altı forması basıldıktan sonra neşri durdurulan, A. Metz'in *İslâm Rönesansı*'dir.

Geçirdiği kalb krizi yüzünden, 1 Şubat, 1979 Perşembe sabahı Haydarpaşa Hastahânesi Göğüs Cerrâhisi Âcil Bölümü'ne kaldırılan Cemal Köprülü, o gün saat 19.45'de hayâta gözlerini yummuş, 3 Şubat'ta Karacaahmed Mezarlığı'na gömülmüştür.

Ölümünden dört yıl önceki bir mektubunda, "Bu dünyâdan ayrılırken gâlibâ neşredilmemiş bir hayli yazım kalacak!, diyen Cemal Köprülü'nün bu üzüntüsünün ve ölümünün yarattığı acının tesellisini, bir başka dünyâya göç ederken, Türk kültürüne kazandırdığı, kendisini ma'nen yaşatacak, neşredilmiş epeyi eser de ardında bırakmış olmasında buluyoruz.

Tanrı rahmet eylesin; nûr içinde yatsın!

Ankara — 5 Mayıs, 1979

F. Tansel

AHMED CEMAL KÖPRÜLÜ
(19 Mayıs, 1893—1 Şubat, 1979)

